वृत्तित्वादेव तत्र व्यवहारः स्वाश्रयवैसादृश्येऽपि तत्र तत्प्रतीतेः । अतएव नाश्रयसादृश्यात्तत्, सामग्रीग्रहात्तत्, बाधकाभावादविशेषेण वैपरीत्यसम्भवाच्च । नापि सामान्यं तद्धि न सर्व्ववृत्त्येकमनभ्युपगमात् सुसदृशमन्दसदृशव्यवहारानुपपत्तेश्च । अथ विजातीयत्वे सत्यवयवगुणकर्मवृत्तिभूयःसामान्यं तत्, अतएव दूरस्थे प्रतियोगिनि भूयःसामान्यज्ञानान्न तत्र सादृश्यप्रत्ययः वनं, प्रासादतिवत् बहुत्वस्य समुदायस्यैकत्वादेकं सामान्यमिति धीप्रयोगौ अन्यथा वनाद्यपि अर्थान्तरं स्यात् सामान्यबहुत्वाल्पत्वाभ्यां सुसदृशमन्दसदृशव्यवहारः । यदुच्यते । "सामान्यान्येव भूयांसि तुल्यावयवकर्मणाम् । भिन्नं प्रधानसामान्यव्यक्तं सादृश्यमिष्यते" इति साजात्येऽप्यरविन्दद्वयवत् यमजयोरवयवादिशून्ये गुणादौ जातौ च सदृशप्रत्ययात् विसदृशयोः करभरशरभयोस्तत्सत्त्वाच्च । नापि धर्म्यन्तरे धर्म्यन्तरवृत्तिधर्मबाहुल्यम् असाधारणधर्मशून्यत्वे सति तद्गतभूयोधर्मवत्त्वं वा स्वनिष्ठात्यन्ताभावप्रतियोगिधर्मसमानाधिकरणभूयोधर्मवत्त्वं वा त्रिचतुः पञ्चादिभेदेन भूयस्त्वस्याननुगतत्वात् । नापि कपिञ्जलवत्त्रित्वपर्य्यवसन्नं विसदृशयोरपि हस्तिमशकयोः सादृश्यप्रसङ्गात् । तदुक्तं "एवं जातिगुणद्रव्यक्रियाशक्तिषु धर्मतः । एकैकद्वित्रिसामस्त्यभेदादेकत्र चित्रतेति"। अथ व्यावर्त्तकधर्मापेक्षया तद्गतधर्मबाहुल्यं सादृश्यबाहुल्यञ्च त्रिचतुरादिष्वनुगतं हस्तिमशकयोस्तु बहुव्यावर्त्तकं साधारणन्त्वल्पमतएव भेदाधिष्ठानमुच्यते इति चेन्न व्यावर्त्तकसमसङ्ख्येनाल्पेनागणितेनापि सादृश्यव्यवहारात् । किञ्च सामान्यान्याश्रयभेदेनाभिन्नानि सादृश्यन्तु भिन्नम् । सामान्यं निःप्रतियोगिकं तदनिरूप्यञ्च । सादृश्यन्तु सप्रतियोगिकं तद्धीव्यङ्ग्यञ्च । अथ भेदे सति तद्गतभूयःसामान्यवत्त्वं सादृश्यं भेदश्च प्रत्याश्रयमन्यः सप्रतियोगिकश्चेति चेत्तर्हि सादृश्यस्य भेदघटितत्वेन तस्मात् सदृश इति स्यात् नतु तेन तस्य वा सदृश इति स्यात् । नच सादृश्यस्यापि सप्रतियोगिकत्वेन तस्मात् सदृश इति स्यात्, अवधौ हि तथाप्रतीतिप्रयोगौ न तु प्रतियोगिनि, अभावेऽपि घटान्नेति प्रतीतिप्रसङ्गात् । अपि च तद्धर्मवत्त्वं यदि सादृश्यं तदा तत्तातद्वत्त्वयोः सङ्करप्रसङ्गात् । तद्धर्मवत्ता हि तत्ता तदन्या च तद्वत्ता यदि च तत्तैव तद्वत्ता तदा तदेव तद्वदिति स्यात् । तथा च तद्धर्मवत्ताज्ञाने प्रत्यभिज्ञानवत् सोऽयमिति स्यात् नतु तद्वदिति । एवं तद्वत्तैव हि तत्तेति गवयेऽपि गोबुद्धिव्यपदेशौ स्याताम् गोगतसामान्ययोगित्वेन गोवत्तत्ताश्रयत्वात् । नापि विशेषः प्रत्यक्षत्वात् । न समवायः, वृत्तिमत्त्वात् इत्यतिरिक्तं सादृश्यम् यत्तु सादृश्यं भावोऽभावो वा भावोऽपि सगुणं निर्गुणं वा, निर्गुणमप्याश्रितमनाश्रितं वा । आश्रितमपि सामान्यवन्निःसामान्यं वा सामान्यवत्त्वे स्पन्दोऽस्पन्दो वा निर्गुणं निःसामान्यमाश्रितमनाश्रितमनेकाश्रितम् वा । इति यथायथं सप्तपदार्थान्तर्गतमिति तन्न व्यवहारानुपपत्त्या तद्बहिर्भावात् अन्यथैतादृशविकल्पेन सामान्यविशेषसमवायानामपि द्रव्यादित्रयधर्मात्तदन्तर्गतत्वं स्यादिति । उच्यते । असाधारणान्यतद्गतबहुधर्मवत्त्वं तत्सादृश्यं यमजादिसाधारणं भेदाघटिततया च निरवधि, तद्गतबहुधर्मवत्त्वं तन्निरूप्यमिति तन्निरूप्यत्वमेव तस्य सप्रतियोगिकत्वं तवापि सादृश्ये तदेव सप्रतियोगिकत्वं न तु भेददीर्घादिवत्सावधित्वं तस्मात् सदृश इति प्रत्ययापत्तेः । बहुत्वञ्च त्रिचतुरादिसाधारणमिति नानुगमः । न चातिप्रसङ्गः हस्तिमशकयोरपि प्राणित्वसुखित्वदुःखित्वादिना सादृश्यात् । अतएव वैसादृश्येऽपि आह्लादकत्वादिना चन्द्र इव मुखं, बहुलक्षीरत्वादिना महिषीव गौरिति । बह्वल्पतद्गतधर्मवत्त्वेन सुसदृशमन्दसदृशत्वम् । अतएव गवये गोसादृश्यं मन्दतद्धर्मवत्त्वमेव विवेचयति । वराहं गावोऽनुधावन्तीत्यत्र गोसदृश्यं वराहेऽप्युक्तम् । तत्तद्धर्मवत्त्वेनोपमेयव्यवहारः काव्यादौ, साध्यसाधनवत्त्वमात्रेण दृष्टान्ते पक्षसादृश्यवाचकवति प्रयोगः परीक्षकाणाम् । न चैते गौणा मुख्ये बाधकाभावात् । तस्मात् केनचित् कस्यचित् क्वचित् सादृश्यं नत्वनुगतमस्ति ॥ किञ्च यादृशबहुतद्धर्मवत्त्वज्ञानं सादृश्यव्यञ्जकं तदेव तद्व्यवहारनियमाकमस्तु किमधिकेन । अन्यथा त्रिचतुरादित्वे तु व्यञ्जकमपि बहुधर्मवत्त्वमननुगतं स्यात् । व्यञ्जकमननुगतमपि वह्नौ प्रत्यक्षादिवदिति चेन्न तत्र व्यक्तीनां वैजात्यात् धूमालोकादौ वह्निव्याप्यत्वमेवानुगतम् । अत्रापि तद्व्याप्यत्वमस्तीति चेत् यादृशं तद्व्याप्यं तदेव तद्व्यवहारनिमित्तं न तु तद्गतबहुधर्मवत्त्वज्ञानं, न व्यञ्जकमेवानुभवविरोधात् तद्गतभूयोधर्मस्य बह्वल्पत्वज्ञानं विना सुसदृश-मन्दसदृशत्वज्ञानाभावाच्च । अथ तद्गतबहुधर्मवत्त्वं न सप्रतियोगिक, सादृश्यं तु तथेति व्यवहर्त्तव्यमधिकमिति चेन्न सादृश्यवत्तस्यापि सप्रतियोकत्वात् यत्तु तत्तातद्वत्तयोः सङ्करः स्यादिति तन्न तत्रैव